

УДК 336.02 : 336.763

Федоренко А.В., канд. екон. наук,
провідний науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ТА ДЕРИВАТИВАМИ, ЩО МАЮТЬ ОЗНАКИ ФІКТИВНОСТІ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Розглянуто проблемні питання оподаткування операцій із цінними паперами та деривативами, що мають ознаки фіктивності. Досліджено ознаки фіктивності цінних паперів (деривативів) і ознаки фіктивності емітентів цінних паперів з погляду їхньої адекватності й достатності для визначення та ідентифікації відповідного явища. Запропоновано зміни до законодавства про цінні папери та оподаткування з метою приведення окремих правових норм у відповідність до економічного змісту явищ і процесів, які вони регулюють¹.

Ключові слова: ознаки фіктивності, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, фінансовий результат, цінні папери.

Із прийняттям Податкового кодексу України (далі – Кодекс, ПКУ) набрала чинності норма, згідно з якою понесені (нараховані) протягом звітного податкового періоду платником податку – фізичною особою витрати, пов'язані з придбанням цінних паперів та деривативів, що мають ознаки фіктивності, встановлені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – Комісія), не враховуються при визначенні фінансового результату за операціями з цінними паперами або деривативами" [1, пп. 170.2.6]. Щодо коректності змісту зазначеної норми викликають сумнів такі аспекти:

- 1) при обчисленні фінансового результату від продажу цінних паперів або деривативів, що мають ознаки фіктивності не враховуються витрати в цілому, тоді як доходи визнаються в повному обсязі, тим більше, що обмеження обігу таких цінних паперів (деривативів) нормативними актами Комісії взагалі не передбачене;
- 2) не визначено термін (дату), починаючи з якого на платника податку поширюється дія зазначеної норми, встановлено ли-

¹ Публікацію підготовлено у рамках НДР "Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення" (державний реєстраційний номер 0111U004209.)

ше період, упродовж якого вона застосовується, – звітний податковий рік;

3) норма має вибіркоче застосування: вона поширюється лише на операції фізичних осіб із цінними паперами та деривативами, що мають ознаки фіктивності, тоді як для юридичних осіб ніяких обмежень щодо повноти врахування витрат на придбання таких цінних паперів (деривативів) законодавство не передбачає;

4) ознаки фіктивності цінних паперів та деривативів, встановлені Комісією, значною мірою стосуються правового статусу та фінансово-господарської діяльності емітента та у більшості випадків характеризують звичайний для кризових умов стан українських підприємств [2, п. 1];

5) встановлення ознак фіктивності не тягне за собою ніяких організаційних наслідків для емітентів цінних паперів та деривативів [2, п. 6].

Враховуючи ту обставину, що рівень правозастосування в Україні залишає бажати кращого, а податкові органи нерідко інтерпретують норми законодавства з фіскальним ухилом, наявність невизначеності в питаннях оподаткування операцій із цінними паперами, що мають ознаки фіктивності, може стати причиною потенційних конфліктів на фондовому ринку, які слід попереджати усіма доступними засобами, в тому числі й шляхом удосконалення окремих положень законодавства.

Питання оподаткування операцій із цінними паперами на фондовому ринку загалом досліджувалися багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими. До аналізу цих проблем зверталися в своїх публікаціях російські та українські економісти і юристи В.Бондарчук [3], В.Волковой [4], Д.Леонов [5], Я.Міркін [6], Б.Мітін [7], В.Мурзін [8], І.Рекуненко [9], Р.Рябова [10] та інші.

Оскільки до прийняття Податкового кодексу України порядок оподаткування цінних паперів та деривативів, які мають ознаки фіктивності, не відрізнявся ніякими законодавчими особливостями, отже, й не було відповідних досліджень цих проблем та оцінки в науковій літературі можливих наслідків практичного застосування відповідних податкових норм.

Завданнями дослідження було: розглянути проблемні питання оподаткування операцій із цінними паперами та деривативами, що мають ознаки фіктивності, дослідити ознаки фіктивності цінних паперів (деривативів) з погляду їхньої адекватності і достатності для визначення та ідентифікації відповідного явища, запропонувати зміни до законодавства з цінних паперів та оподаткування з метою приведення окремих правових норм у відповідність до економічного змісту явищ, які вони регулюють.

Проблеми законодавства з питань оподаткування операцій із цінними паперами, що мають ознаки фіктивності. Першим моментом, який викликає сумнів у коректності підходу, згідно з яким встановлюється обмеження на визнання витрат при визначенні фінансового результату від продажу цінних паперів або деривативів, що мають ознаки фіктивності, є поширення такого обмеження на всю суму витрат, понесених платником податку внаслідок придбання цінних паперів (деривативів). Адже при оподаткуванні фізичних осіб податком на доходи застосовується поопераційний метод податкового обліку фінансових результатів операцій із цінними паперами та деривативами, згідно з яким витрати, понесені протягом звітного періоду на придбання одних цінних паперів, не враховуються у зменшення доходів, отриманих платником податку від продажу інших цінних паперів, як це має місце у відокремленому обліку фінансових результатів операцій юридичних осіб із цінними паперами: взаємозаліку підлягають лише фактично отримані прибутки/збитки від таких операцій. Тому в податковому обліку операцій фізичних осіб із цінними паперами та деривативами визнання понесених витрат відбувається лише за наслідками продажу таких цінних паперів, а не в момент їхнього здійснення, як це має місце в податковому обліку операцій юридичних осіб із цінними паперами (деривативами).

Зрозуміло, що застосування певних обмежень на обіг цінних паперів, котрі мають ознаки фіктивності, в тому числі податкових, як економічного стимулу щодо обмеження та попередження таких операцій має право на життя. Однак не зрозуміло, чому при цьому насамперед не вживає заходів регуляторного впливу щодо емітента та його цінних паперів Комісія, яка відповідає за якість цінних паперів, що перебувають в обігу, та чистоту фондового ринку. Це тим більше дивно, що ознаки фіктивності цінних паперів для цілей оподаткування державний регулятор зобов'язаний офіційно встановлювати, визнавати та фіксувати своїми рішеннями.

Зважаючи на те, що згідно з рішенням "Про встановлення ознак фіктивності цінних паперів та деривативів", обмеження (зупинення) обігу таких цінних паперів Комісією не передбачене [2, п. 6], а доходи від їхнього продажу враховуються для цілей оподаткування в повному обсязі, у такому випадку цілком логічним і вмотивованим було би не визнавати та при визначенні фінансового результату операцій із такими цінними паперами та деривативами не враховувати інвестиційні збитки, отримані від таких операцій, а не витрати в цілому, як це встановлено Кодексом [1, пп. 170.2.6]. Адже зараз до об'єкта оподаткування потрапляє не лише інвестиційний прибуток від операцій із цінними паперами, що мають ознаки фіктивності, а й увесь отриманий дохід від продажу цінного паперу – весь виторг від реалізації, що призводить до необґрунтованої податкової дискримінації інвестора.

У Податковому кодексі також не визначено момент, починаючи з котрого на платника податку поширюється дія норми, згідно з якою він втрачає можливість враховувати витрати на придбання цінних паперів, що мають ознаки фіктивності, при визначенні фінансового результату від таких операцій.

У Кодексі встановлено лише період, упродовж якого застосовується зазначена вимога.

Зрозуміло, що згідно із законами формальної логіки відповідна норма повинна застосовуватися лише щодо цінних паперів, придбаних після дня офіційного опублікування рішення Комісії про визнання цінних паперів такими, що мають ознаки фіктивності, і аж ніяк не раніше. Однак, знаючи практику перевірок діяльності учасників фондового ринку з питань дотримання вимог податкового законодавства, що ґрунтується на фіскальній інтерпретації податкових норм, які припускають неоднозначне (множинне) трактування їхнього змісту, можна передбачити, що межами дії цієї норми буде весь звітний податковий період, а не термін (дата), починаючи з якого виникають підстави для її застосування, тобто лише після того, як встановлено ознаки фіктивності цінного папера.

Тим не менше, для визначення дати, починаючи з якої вступає в дію норма про операції з цінними паперами, що мають ознаки фіктивності, слід керуватися порядком набрання чинності прийнятим Комісією рішенням щодо визнання цінних паперів та деривативів такими, що відповідають ознакам фіктивності, а саме "з дати опублікування в офіційному друкованому виданні Комісії рішення Комісії про визнання цінних паперів та/або деривативів такими, що мають ознаки фіктивності" [2, п. 4].

Таким чином, для цілей оподаткування збитки (а не витрати), понесені платником податку внаслідок продажу (відчуження іншим способом) цінних паперів та деривативів, що мають ознаки фіктивності, встановлені Комісією, та з приводу яких було винесене відповідне рішення, не повинні враховуватися при визначенні фінансового результату за операціями фізичних осіб із цінними паперами та деривативами лише у разі, якщо вони були придбані після опублікування рішення про встановлення ознак фіктивності таких цінних паперів (деривативів).

Викликає сумніви й обґрунтованість вибіркового застосування норми ПКУ стосовно особливостей визначення фінансового результату операцій із цінними паперами та деривативами, які мають ознаки фіктивності: вона поширюється лише на операції фізичних осіб із цінними паперами (деривативами), тоді як для юридичних осіб ніяких обмежень у податковому обліку операцій із такими цінними паперами законодавство не передбачає. Тим більше дивує ситуація, згідно з якою встановлення ознак фіктивності конкретного цінного папера (деривативу) та офіційне винесення відповідного рішення державним регулятором жодним чином не позначається ні на емітентові, ні на його цінних паперах, оскільки зазначене рішення Комісії "...не регулює діяльність емітентів цінних паперів та/або деривативів і застосовується виключно при оподаткуванні фізичних осіб" [2, п. 6].

Із метою усунення недоліків податкового законодавства в питаннях оподаткування операцій із цінними паперами, що мають ознаки фіктивності, необхідно внести зміни до пп. 170.2.6 п. 170.2 ст. 170 такого змісту (табл. 1):

**Пропозиції щодо внесення змін до Податкового кодексу України
щодо удосконалення порядку оподаткування операцій
з цінними паперами**

Зміст положення (норми) Податкового Кодексу	Зміст відповідного положення (норми) проекту акта
<p align="center">Розділ IV. "ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ"</p> <p align="center">Стаття 170. Особливості нарахування (виплати) та оподаткування окремих видів доходів</p> <p align="center">170.2. Оподаткування інвестиційного прибутку</p>	
<p>Підпункт 170.2.6.</p> <p>...</p> <p>Якщо протягом звітного періоду платником податку понесені (нараховані) витрати, пов'язані з придбанням цінних паперів та деривативів, що мають ознаки фіктивності, встановлені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, такі витрати не враховуються при визначенні фінансового результату за операціями з цінними паперами або деривативами.</p>	<p>Підпункт 170.2.6.</p> <p>...</p> <p>Якщо у звітному періоді платником податку отримано збитки, пов'язані з продажем (відчуженням) цінних паперів та деривативів, випущених емітентами, що мають ознаки фіктивності, встановлені рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яке на момент придбання цінних паперів (деривативів) набрало чинності та не було скасоване, такі збитки не враховуються при визначенні фінансового результату за операціями з цінними паперами або деривативами.</p>
<p align="center">Розділ III. "ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ"</p> <p align="center">Стаття 153. Оподаткування операцій особливого виду</p> <p align="center">153.8. Оподаткування операцій з торгівлі цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами</p>	
<p>Пункт 153.8</p> <p>...</p> <p><i>Норма відсутня</i></p>	<p>Пункт 153.8</p> <p>...</p> <p>Якщо у звітному періоді платником податку отримано збитки, пов'язані з продажем (відчуженням) цінних паперів та деривативів, випущених емітентами, що мають ознаки фіктивності, встановлені рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яке на момент придбання цінних паперів (деривативів) набрало чинності та не було скасоване, такі збитки не враховуються при визначенні фінансового результату за операціями з цінними паперами або деривативами.</p>

Джерело: складено автором.

Запропоновані зміни покликані забезпечити вирішення таких завдань:

- перенесення акцентів у визначенні ознак фіктивності з цінних паперів та деривативів безпосередньо на емітентів таких цінних паперів (деривативів);
- застосування обмежень, що стосуються податкового обліку операцій із цінними паперами або деривативами, емітенти яких мають ознаки фіктивності, лише щодо суми збитків (а не усієї суми витрат) за операціями з такими цінними паперами (деривативами);
- встановлення дати, починаючи з якої застосовується норма, що обмежує врахування збитків при визначенні фінансового результату операцій із цінними паперами (деривативами), емітенти яких мають ознаки фіктивності;
- поширення обмежень, що стосуються податкового обліку операцій із цінними паперами або деривативами, емітенти яких мають ознаки фіктивності, на операції юридичних осіб із такими цінними паперами (деривативами).

Ознаки фіктивності цінних паперів та ознаки фіктивності емітентів

Викликає ряд зауважень нормативний акт Комісії, прийнятий на виконання відповідного положення Кодексу, який не дозволяє чітко й однозначно ідентифікувати цінні папери та деривативи як такі, що мають ознаки фіктивності. Згідно з рішенням Комісії від 22.12.2010 № 1942 "Про встановлення ознак фіктивності цінних паперів та деривативів" цінні папери та деривативи, що перебувають в обігу, вважаються такими, що мають ознаки фіктивності, у разі відповідності одночасно не менш як чотирьом із зазначених нижче критеріїв при обов'язковій відповідності критерію, зазначеному в п. 1 цього рішення:

- 1) встановлений Комісією факт відсутності емітента цінних паперів та/або деривативів за місцезнаходженням;
- 2) нерозкриття емітентом цінних паперів та/або деривативів регулярної інформації відповідно до законодавства;
- 3) відсутність чистих доходів відповідно до звіту про фінансові результати, поданого до Комісії станом на кінець звітного періоду;
- 4) переважну частку активів емітента становлять фінансові інвестиції та/або дебіторська заборгованість відповідно до балансу емітента, поданого до Комісії станом на кінець звітного періоду;
- 5) кількість працівників емітента цінних паперів та/або деривативів станом на кінець звітного періоду становить менше двох осіб та/або середньомісячні витрати емітента на оплату праці менші двократного мінімального розміру заробітної плати, встановленого законодавством;
- 6) відсутність бухгалтера або бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером станом на кінець звітного періоду [2, п. 1].

Спробуємо оцінити, наскільки повно та адекватно зазначені критерії задовольняють функції мірила "фіктивності" цінного папера.

1) В умовах кризи відбувається масова зміна фактичного місцезнаходження суб'єктів малого та середнього бізнесу, які в умовах "безгрошів'я" змушені змінювати свої орендовані центральні офіси на периферійні, більш дешеві з огляду сум орендної плати, тоді як перереєстрація місцезнаходження юридичної адреси такого орендаря вимагає певного часу, протягом якого юридична та фактична адреси можуть не співпадати (витрати часу на скликання загальних зборів товариства, внесення змін до статуту, якщо місцезнаходження зазначене в статуті, реєстрація статуту в державному органі тощо). Хоча, звичайно, у більшості випадків відсутність товариства за місцем реєстрації зумовлена зміною його місцезнаходження взагалі без повідомлення про це органів державної реєстрації та Комісії.

Так, за даними Комісії, станом на 01.10.2012 р. до переліку емітентів цінних паперів, про яких є відомості щодо відсутності за місцезнаходженням юридичної особи або відсутнє підтвердження відомостей про юридичну особу, входило майже 2,5 тис. підприємств (2482 емітенти). Серед регіонів, де ці показники найвищі, – Запорізька (279), Донецька (271), Миколаївська (261) та Харківська (222) області, які разом становлять 40% загальної кількості таких юридичних осіб [11].

Отже, критерію відсутності емітента цінних паперів або деривативів за місцем знаходження відповідає майже кожне десяте підприємство.

2) Згідно зі звітними даними Комісії за результатами 2010 р. із загальної кількості 28 618 од. зареєстрованих акціонерних товариств, серед яких ВАТ та ПАТ становили 9 175 од., лише 5 936, або близько 2/3 (64,7%) від кількості ВАТ та ПАТ, розкривали та надавали Комісії регулярну річну інформацію як емітенти цінних паперів та/або деривативів (табл. 2).

Таблиця 2

**Кількість акціонерних товариств у 2010–2011 рр.,
на кінець періоду**

Період	ВАТ	ЗАТ	ПАТ	ПрАТ	Усього
Станом на 31.12.2010	8 611	18 725	564	718	28 618
Станом на 31.12.2011	5 761	15 798	2 161	2 911	26 631

Джерело: Український фондовий ринок у 2011 році: впевненість, стійкість та зростання. Звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2011 рік, табл. 32 [Електронний ресурс]. – С. 49. – Доступний з : <http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1340015412.pdf>.

Що стосується частки від загальної кількості АТ, то звітує перед Комісією лише кожен п'ятий емітент [12. с. 49].

3) В умовах кризи значна частина емітентів цінних паперів з року в рік отримує балансові збитки внаслідок високої собівартості виробництва, зрушення ринків збуту та зниження конкурентоспроможності продукції (товарів, робіт, послуг). Як показав аналіз наданої звітності за 2010 р., чистий прибуток акціонерних товариств становив 42,68 млрд грн, чистий збиток – 46,45 млрд грн. У цілому негативне сальдо досягало 3,77 млрд грн [12, с. 47]. Кількість збиткових підприємств у відсотках до загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності становила: у 2011 р. – 36% (у 2010 – 41%), у тому числі в промисловості – 40,8%, у сфері фінансової діяльності – 40,2% [13].

Таким чином, критерію збиткової роботи відповідає щонайменше два емітенти цінних паперів із п'яти.

4) У певної частини емітентів, які входять до складу інвестиційно-фінансових груп (ІФГ), але не є професійними учасниками фондового ринку (наприклад, холдингові, фінансові та інвестиційні компанії), понад 50% активів становлять портфельні та прямі фінансові інвестиції і дебіторська заборгованість, що пов'язане, з одного боку, зі специфікою функцій таких компаній у складі ІФГ, з іншого – зі зниженням ринкової вартості фінансових інвестицій у портфелі таких компаній унаслідок падіння фондових індексів, погіршенням платоспроможності та розрахунково-платіжної дисципліни їхніх контрагентів в умовах фінансової кризи. Особливо висока питома вага фінансових інвестицій та/або дебіторської заборгованості в балансі емітента у професійних учасників фондового ринку, на яких не поширюється дія рішення Комісії, а також у холдингових та інших фінансових компаній без такого статусу, які потрапляють під його дію.

Отже, у емітентів цінних паперів, основна діяльність яких пов'язана з інвестиціями в корпоративні права (акції, частки, паї) і боргові зобов'язання та які не мають статусу професійного учасника фондового ринку, переважна частка активів об'єктивно формується за рахунок фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості, і вони відповідають цьому критерію.

5) За кризових умов відбувається скорочення кількості працівників та зниження витрат емітента на оплату праці; при цьому частина працюючих переводиться на неповний робочий день (тиждень), тож не дивно, що рівень оплати праці на малих та середніх підприємствах нерідко не досягає двократного мінімального розміру заробітної плати.

Зазначене явище особливо поширене на малих і середніх підприємствах із незначними обсягами фінансового обороту та низьким рівнем фінансової стійкості.

6) На підприємствах – суб'єктах малого підприємництва, які не займаються виробництвом, а їхнім основним видом діяльності є здійснення посередницьких операцій або фінансових інвестицій, ведення бухгалтерського обліку часто здійснюється централізованою бухгалтерією або аудиторською фірмою (на засадах аутсорсингу) чи покладається на одноосібного бухгал-

тера без статусу головного, який працює неповний робочий день унаслідок відсутності достатніх обсягів облікової роботи, що дозволяється законодавством [14, ст. 8].

Таким чином, малі підприємства, що входять до складу ІФГ та виконують інвестиційні чи посередницькі операції з цінними паперами або фінансовими ресурсами, можуть не мати штатного бухгалтера чи бухгалтерії на чолі з головним бухгалтером.

Із проведеного огляду можна зробити два основні висновки:

по-перше, зазначені ознаки фіктивності більшою мірою стосуються правового статусу емітента та його господарської діяльності, а не його цінних паперів. Тобто це ознаки фіктивності юридичної особи, тоді як ознаки фіктивності цінних паперів лежать в іншій площині;

по-друге, переважна кількість зазначених ознак є звичайними атрибутами сучасного стану багатьох суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу, який змушений виживати в умовах згорання економічної активності, довготривалої фінансової кризи в Україні.

На наш погляд, наявність елементів невідповідності наведених ознак фіктивності цінних паперів змісту завдань, для яких вони визначаються, може спричинити ситуації, коли загалом життєздатні суб'єкти підприємницької діяльності ідентифікуватимуться як такі, що є емітентами цінних паперів з ознаками фіктивності.

Через це необхідно розрізняти та розмежовувати:

- 1) ознаки фіктивності емітента;
- 2) ознаки фіктивності цінного папера.

Ознаки фіктивності емітента наведено у ст. 55-1 "Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання" Господарського кодексу України.

Так, підставами для звернення до суду про припинення юридичної особи внаслідок наявності ознак фіктивності її як емітента законодавство визначає ряд критеріїв, зокрема якщо юридичну особу (суб'єкт господарювання):

"зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи;

не зареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством;

зареєстровано (перереєстровано) у органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізувати повноваження;

зарєєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників" [15, ст. 55-1].

Окрім наведених вище ознак фіктивності, що є підставами для припинення юридичної особи, мають бути визначені ознаки фіктивності юридичної особи, які є підставою для:

- 1) прийняття рішення про зупинення обігу або анулювання випуску цінних паперів;
- 2) відмови в реєстрації випуску цінних паперів.

До таких ознак можна віднести:

- подання випуску цінних паперів на реєстрацію на підставі підроблених документів;
- адресою державної реєстрації емітента є житлове приміщення;
- відсутність юридичної особи за місцем знаходження на момент подання документів на реєстрацію випуску цінних паперів;
- вартість чистих активів емітента менша за розмір статутного капіталу або має від'ємне значення;
- непроведення емітентом фінансово-господарської діяльності більше одного року;
- неподання емітентом передбаченої законодавством звітності за попередні періоди;
- нерозкриття емітентом інформації на фондовому ринку, передбаченої чинним законодавством, та (або) її неподання до Комісії.

У першому випадку йдеться про цінні папери, які були зарєєстровані раніше та перебувають в обігу на фондовому ринку, але емітенти яких із часом набули ознак фіктивності або такі ознаки були виявлені вже після реєстрації випуску. В цьому разі Комісія визнає цінні папери такими, що мають ознаки фіктивності, та зупиняє їхній обіг на строк до одного року, з метою усунення їхнім емітентом виявлених порушень законодавства. Щодо емітентів, які мають ознаки фіктивності та не усунули порушень законодавства протягом установленого строку, застосовуються заходи, передбачені законодавством про цінні папери та фондовий ринок для анулювання випуску цінних паперів [16].

Що стосується ознак фіктивності зарєєстрованих цінних паперів, то вони, як правило, притаманні так званим "технічним" та "сміттєвим" цінним паперам. Незважаючи, що в законодавстві зазначені терміни та їхні визначення відсутні, можна припустити, що під "технічними" розуміються цінні папери, що не відповідають задекларований меті їхнього випуску, а під "сміттєвими" – цінні папери емітентів, які початково відповідали усім необхідним вимогам, однак із часом фактично втратили статус суб'єкта господарювання та не мають відповідного майнового забезпечення. Відповідно до критеріїв фіктивності цінних паперів, що перебувають в обігу, можна віднести такі ознаки:

- 1) розміщення цінних паперів без реєстрації їхнього випуску в установленому законом порядку;

- 2) визнання в судовому порядку емітента цінних паперів банкрутом;
- 3) випуск боргових цінних паперів, що не передбачає проміжної виплати купонного доходу, зі строками погашення, що виходять за межі життєвого циклу існуючого покоління;
- 4) вартість чистих активів товариства менша за розмір статутного капіталу або має від'ємне значення;
- 5) невідповідність статутних документів та діяльності емітента вимогам законодавства.

Із метою обмеження обігу на фондовому ринку цінних паперів *емітентів*, що мають ознаки фіктивності ("технічні" та "сміттєві" цінні папери), в рішення Комісії "Про встановлення ознак фіктивності цінних паперів та деривативів" необхідно внести зміни, що стосуються: 1) визначення ознак фіктивності *емітентів* цінних паперів та 2) заходів регуляторного впливу, що застосовуються Комісією *до цінних паперів* таких емітентів. У разі офіційного встановлення ознак фіктивності цінного папера та (або) його емітента Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку зобов'язана вживати заходів щодо зупинення обігу таких цінних паперів строком на один рік з метою усунення виявлених недоліків та порушень чинного законодавства, а у разі невиконання цієї вимоги – скасування їхнього випуску. Тоді у інвесторів не буде можливості придбати цінні папери, які самі або їхні емітенти, на думку регулятора, мають ознаки фіктивності.

Висновки та рекомендації

Аналіз проблем оподаткування операцій з цінними паперами, "що мають ознаки фіктивності", дозволяє сформулювати такі висновки та пропозиції.

1. У Податковому кодексі (останній абзац підпункту 170.2.6 пункту 170.2 ст. 170) не зовсім коректно сформульовано положення, що стосується порядку відображення в податковому обліку витрат, пов'язаних із придбанням упродовж звітного періоду цінних паперів, що мають ознаки фіктивності. Такі витрати не враховуються при визначенні фінансового результату операцій із цінними паперами та деривативами, наслідком чого є включення до бази оподаткування всієї суми доходу, отриманого від продажу (відчуження) таких цінних паперів (деривативів).

Із метою усунення зазначеної невідповідності пропонується не враховувати при визначенні фінансового результату операцій з цінними паперами (деривативами), що мають ознаки фіктивності, суми збитків, отриманих від продажу таких цінних паперів (деривативів), що має знайти відповідне відображення в Податковому кодексі України.

2. Зазначена вище норма Податкового кодексу припускає можливість неоднозначного (множинного) трактування дати, починаючи з якої застосовується її дія, а ознаки фіктивності, визначені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, значною мірою стосуються фінансово-господарської діяльності емітента, а не його цінних паперів.

Для однозначного розуміння змісту зазначеної норми пропонується викласти останній абзац підпункту 170.2.6 Кодексу в новій редакції, що: а) містить чітке визначення дати, починаючи з якої застосовується обмеження щодо врахування витрат при визначенні фінансового результату операцій із цінними паперами та деривативами, а саме після офіційного оприлюднення рішення Комісії про встановлення ознак фіктивності; б) передбачає використання для цілей оподаткування ознак фіктивності емітента замість ознак фіктивності цінного папера.

3. Норма, яка обмежує можливості відображення в податковому обліку фінансових результатів операцій із цінними паперами, що мають ознаки фіктивності, має вибіркоче застосування: по-перше, не поширюється на операції з цінними паперами юридичних осіб, по друге, не стосується емітента і обігу його цінних паперів, що виглядає як відносна дискримінація фізичних осіб та нонсенс в боротьбі державного регулятора за чистоту фондового ринку.

Пропонується внести наведені нижче зміни до пункту 170.2.6 та включити аналогічну норму до розділі III ПКУ, який регулює порядок оподаткування податком на прибуток підприємств в частині, що стосується відокремленого обліку фінансового результату операцій юридичних осіб із цінними паперами та деривативами (табл. 2).

Внесення запропонованих змін до з в о л и т ь :

1) привести оподаткування операцій із цінними паперами та деривативами, що самі або їхні емітенти мають ознаки фіктивності, у відповідність до загальних вимог (принципів) податкового обліку фінансових результатів операцій із цінними паперами (деривативами), зокрема, рівності всіх платників перед законом та нейтральності оподаткування;

2) встановити чіткі часові проміжки, у межах яких застосовується норма, що обмежує можливості врахування збитків від операцій із цінними паперами та деривативами, що самі або їхні емітенти мають ознаки фіктивності, у зменшення прибутків від інших операцій із цінними паперами (деривативами) під час визначення фінансового результату за такими операціями для цілей оподаткування;

3) усунути вибіркоче застосування податкових норм, які регулюють порядок визначення фінансового результату операцій із цінними паперами та деривативами, що самі або їхні емітенти мають ознаки фіктивності, залежно від особи платника податку: фізична чи юридична особа;

4) визначити в законодавстві з цінних паперів та фондового ринку і застосовувати в регуляторній політиці ознаки фіктивності, що ґрунтуються на адекватних критеріях щодо: (а) цінних паперів та деривативів; (б) емітентів цінних паперів (деривативів);

5) оперативно вживати заходів, спрямованих на обмеження (зупинення) обігу цінних паперів та деривативів, що самі або їхні емітенти мають ознаки фіктивності, до усунення недоліків у фінансово-господарській діяльності суб'єктів підприємництва і правових засадах її забезпечення.

Як наслідок, будуть створені додаткові передумови для, з одного боку, усунення невідповідностей у практиці оподаткування операцій із цінними паперами та деривативами, що самі або їхні емітенти мають ознаки фіктивності, а з іншого – приведення критеріїв визначення таких ознак у відповідність до дійсного змісту процесів і явищ, які відбуваються в економіці, та поступового очищення фондового ринку від так званих "технічних" та "сміттєвих" цінних паперів.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>>.
2. Про встановлення ознак фіктивності цінних паперів та деривативів. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.12.2010 № 1942, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 3 березня 2011 р. за № 268/19006 [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0268-11>>.
3. *Бондарчук В.М.* Податкові новації та проблеми розвитку фондового ринку [Електронний ресурс] / В.М. Бондарчук // Україна фінансова / Українське агентство фінансового розвитку. – Доступний з : <http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzrp/161.htm>.
4. *Волковой В.М.* Бухгалтерский учет и налогообложение операций с ценными бумагами: практ. пособие / В.М. Волковой, Л.П. Кукушкина. – М. : Аудитор, 1998. – 111 с.
5. *Леонов Д.А.* Основні засади оподаткування операцій на ринку цінних паперів / Д.А. Леонов, А.В. Федоренко // Цінні папери України, 1998. – № 26(26). – С. 3; № 27(27). – С. 3–4; № 28(28) – С. 4–5.
6. *Миркин Я.М.* Рынок ценных бумаг России: воздействие фундаментальных факторов, прогноз и политика развития / Я.М. Миркин. – М. : Альпина Паблишер, Финансовая академия при Правительстве РФ, 2002. – 623 с.
7. *Митин Б.М.* Ценные бумаги, учет, налоги, право : 2-е изд., перераб. / Б.М. Митин. – М. : ООО "Статус-Кво 97", 2006. – 240 с.
8. *Мурзин В.Е.* Ценные бумаги: поправки в налогообложение / В.Е. Мурзин // Налог. вестник. – 2010. – № 3. – С. 14–24.
9. *Рекуненко І.І.* Особливості оподаткування операцій з цінними паперами / І.І.Рекуненко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2012. – Т. 34. – С. 261–267.
10. *Рябова Р.И.* Вопросы учета и налогообложения операций с ценными бумагами / Р.И. Рябова, О.В. Иванова. – М., 2000. – 271 с. (Прилож. к журн. "Налоговый вестник" № 2).
11. Перелік емітентів цінних паперів, про які є відомості щодо відсутності за місцезнаходженням юридичної особи або про які відсутнє підтвердження відомостей про юридичну особу (станом на 01.10.2012 року) [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/628/1349792378.doc>.

12. Український фондовий ринок у 2011 році: впевненість, стійкість та зростання. Звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1340015412.pdf>.

13. Фінансові результати діяльності підприємств України за 2011 рік (попередні дані) [Електронний ресурс] // Експрес випуск від 16.02.2012 р. № 04/3-06/74 / Держкомстат України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

14. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14/print1354190905228517>>.

15. Господарський кодекс України 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>>.

16. Закон України Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні від 30.10.96 № 448/96-ВР [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>>.

Надійшла до редакції

04.12.2012 р.